

УДК 342.8 (73)

ВИБОРЧА СИСТЕМА В США: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

THE ELECTORAL SYSTEM IN THE UNITED STATES: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Георгізова І.Л.,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту економіки і права

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Стаття присвячена висвітленню сутності однієї з найдемократичніших систем виборів – виборчій системі США. Вона є не тільки важливою формою безпосередньої участі громадян в здійсненні державної влади, а також конституційним актом обрання представників народу до органів державної влади. Система виборів в США є засобом виховання й самоорганізації та практичною реалізацією виборчого права народу, ефективним засобом перебудови сучасного суспільства.

Ключові слова: виборча система, виборче право, мажоритарна система відносної більшості, прямі та непрямі вибори, «праймеріз», «кокуси», політична партія, демократія.

Стаття посвячена раскрытию сущности одной из самых демократических систем выборов – избирательной системе США. Она является не только важной формой непосредственного участия граждан в осуществлении государственной власти, а также конституционным актом избрания представителей народа в органы государственной власти. Система выборов в США является средством воспитания и самоорганизации, а также практической реализацией избирательного права народа, эффективным средством переустройства современного общества.

Ключевые слова: избирательная система, избирательное право, мажоритарная система относительного большинства, прямые и непрямые выборы, «праймериз», «кокусы», политическая партия, демократия.

The article is devoted to the disclosure of the nature of one of the most democratic systems of elections – election system of the USA. It is not only important form of direct participation of citizens in the exercise of state power, and also the constitutional act of electing representatives of the people to the state authorities. The election system in the USA is a tool for education and self-organization and practical realization of the electoral rights of the people, an effective means of conversion of modern society.

Key words: electoral system, electoral rights, the majority system of relative majority, direct and indirect elections, primaries, caucuses, political parties, democracy.

Постановка проблеми. Виборче право досліджується в декількох аспектах – як сукупність юридичних норм, що регламентують участь громадян у виборах представницьких органів влади, організацію і проведення виборів, взаємовідносини між виборцями, депутатами і представницькими установами. Невід'ємною частиною демократичної системи виборів є також право громадян обирати (активне виборче право) і право бути обраними (пасивне виборче право).

Стан дослідження. Виборче право та виборчу систему досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці як Ю. Шведа [1], Т. Шаповал [2], С. Белов [3], Р. Таагепера та М. Шугарт [4], Д. Нолен [5], Д. Ясмин [6]. Особливостями виборчого права та виборчої системи США займалися Л. Берлявський [7, 8], І. Борисов [9]. Систему попередніх виборів – «праймеріз» досліджував Н. Шишкіна [10].

Виборча система – неодмінний елемент сучасної цивілізації, елемент будь-якої демократії, яка взагалі не може існувати без повноважного представництва, яке забезпечує реальну участь населення в управлінні справами суспільства і держави. Таке представництво, в свою чергу, може бути демократичним лише за умови його формування суспільством та самим народом. Представницька демократія сама по собі не вирішує усіх проблем народовладдя, і тільки у поєднанні з безпосередньою демократією вона забезпечує цивілізований розвиток суспільства, створює необхідні умови самореалізації народу.

Виборча система є найважливішою формою прямої демократії, головна функція якої – формування

повноважного народного представництва. Характер виборчої системи безпосередньо обумовлює основні характеристики представницької системи. Вибори – не тільки важлива форма безпосередньої участі населення в здійсненні державної влади, не тільки акт обрання представників народу до органів державної влади. Це також засіб його виховання й самоорганізації. Нарешті, це практична реалізація виборчого права громадян, ефективний засіб перебудови сучасного суспільства. Історичний досвід переконливо свідчить про те, що серйозні зміни суспільного життя в цілому і в окремих його сферах (а найперше – в політичній) неодмінно стосувались виборчої системи, а в деяких випадках її радикальні зміни висувались на перший план. Це порядок формування виборчих органів держави та органів місцевого управління (самоврядування) на основі конституції та законів.

Виборче право має два значення: як сукупність юридичних норм, які регламентують участь громадян у виборах представницьких органів влади, організацію і проведення виборів, взаємовідносини між виборцями, депутатами і представницькими установами; як право громадян обирати (активне виборче право) і право бути обраними (пасивне виборче право). Іншими словами, це суб'єктивне право громадян [2, с. 23].

Виборче право в США базується на традиційних принципах загальності і рівності (за таємного голосування), що є універсальними. До всіх представницьких органів вибори прямі, але президент і віце-президент США обираються опосередкованим шляхом (виборщи-

ками). На виборах застосовується таємне голосування. Центрального органу для проведення виборів у США не існує. Федеральна виборча комісія лише слідкує за виконанням законів про федеральні вибори, а самою організацією виборів не займається. Переможець визначається на основі мажоритарної системи відносної більшості під час виборів у Конгрес і на основі абсолютної більшості під час виборів президента і віце-президента.

Принцип загальності виборчого права не відразу затвердився в законодавстві і державній доктрині. Це природно: на тому історичному етапі громадського розвитку, коли приймалась американська Конституція, у ряді штатів існувало рабство, і питання про коло виборців було доручено вирішувати штатам (розд. 1 ст. 1 Конституції) [7, с. 86].

Проте, з часом під впливом об'єктивної потреби в демократизації політичного життя в Конституцію вносилися поправки, що визначають найважливіші основи активного виборчого права, зокрема неприпустимість його обмеження залежно від різних обставин соціального характеру. Так, в 1868 р. поправка XIV встановила граничний віковий ценз для надання (поки тільки чоловікам) активного виборчого права в 21 рік. У 1870 р. поправка XV заборонила як Союзу, так і окремим штатам обмежувати право голосу залежно від раси, кольору шкіри або колишнього знаходження в рабстві. Зрозуміло, пов'язано це було з відміною рабства в результаті війни Півночі і Півдня. Поправка XIX, що набула чинності в 1920 р., розширила виборчий корпус як ніяка інша, надавши виборчі права жінкам. Слід зазначити, що США були в числі перших країн у світі, що включили жінок до складу виборчого корпусу. Їх випередили лише Нова Зеландія, де за жінками було визначено виборче право в 1893 р., Австралія (1902 р.), Росія (1917 р.), а також Німеччина і Швеція (1919 р.). У 1964 р. поправкою XXIV був скасований майновий виборчий ценз. Нарешті, поправка XXVI (1971 р.) знизила віковий ценз на будь-яких виборах до 18 років [8, с. 29].

Основи виборчого права США визначено провідним джерелом – Конституцією Сполучених Штатів 1787 р., яка в розділі. 2 ст. 1 встановила, що Палата представників Конгресу складається з членів, які обираються раз на два роки народом окремих штатів; виборці кожного з штатів повинні відповідати вимогам, що пред'являються до виборців найбільш численної палати легіслатури штату [11, с. 30].

Згідно з розд. 1 ст. 2, виконавча влада надається президенту США, який займає свою посаду протягом 4-річного строку і разом з віце-президентом, що обирається на той же термін, обирається наступним чином. Кожен штат призначає в такому порядку, який встановить його легіслатура виборщиків, число яких повинно дорівнювати загальному числу сенаторів і представників у Конгресі. XII поправка до Конституції США (1804 р.) встановила, що президент і віце-президент США обираються разом колегією виборців, тобто непрямым голосуванням. XVII поправка (1913 р.) ввела прямі вибори Сенату. На підставі XXII поправки Конституції (1951 р.) було встановлено, що Президентом США може бути людина не більше двох строків підряд. Статутне регулювання виборів в США має трирівневу структуру, включаючи федеральні акти, законодавство суб'єктів федерації і джерела локального права, насамперед, хартії місцевого самоврядування [12, с. 413]. Крім Конституції на федеральному рівні інститут виборів регулюється цілим рядом законів. До них нале-

жать: «Акт про виборче право» 1970 р., «Акт про федеральні виборчі кампанії» 1971 р., «Акт про реєстрацію виборців» 1993 р., регулюють в основному процедуру і організацію виборів; ряд актів, які увійшли в Податковий кодекс; деякі акти кримінального права; закони, що стосуються діяльності ЗМІ, пошти та інших засобів зв'язку [13, с. 22].

Президентські вибори регулюються нормами глави 1 «Президентські вибори і вакансії» розділу 3 «Президент» Зводу законів США. Застосовувана при голосуванні система відносної більшості дозволяє партії, що перемогла, отримати всі мандати виборців від цього штату. Мали місце випадки, коли партія, яка не набрала відносної більшості голосів в країні загалом, отримувала більшість місць у колегії виборників. Так, на надзвичайно напружених президентських виборах 2000 р. з дещо тривалим фіналом (внаслідок проблем з достовірним визначенням волі виборців у штаті Флорида) Республіканська партія отримала незначну більшість у колегії виборників (271 проти 267), що забезпечило обрання на пост Президента Дж. Буша-молодшого. При цьому кандидат від Демократичної партії А. Гор отримав майже на 340 тис. голосів рядових виборців більше, ніж Дж. Буш-молодший [14, с. 371]. У зв'язку з цим фахівці з конституційного права США серйозно стурбовані недосконалістю реалізації принципу рівності в ході президентських виборів і, зокрема, нездатністю судової системи на чолі з Верховним Судом США прийняти адекватні рішення з цього питання.

Виборча кампанія в США починається з «праймеріз» (primaries) – це первинні, або попередні вибори, слово «вибори» в даному випадку означає лише, що певне рішення приймається на основі таємного волевиявлення виборців шляхом голосування. По суті, «праймеріз» є попередньою стадією висування політичними партіями кандидатів на виборну посаду, що характеризується широким залученням пересічних виборців до процесу відбору цих кандидатів. Найчастіше інститут «праймеріз» асоціюють з президентськими виборами, проте на практиці «праймеріз» широко використовуються в більшості американських штатів в якості свого роду відбіркового сита, через яке повинні пройти особи, які претендують на офіційне висунення кандидатами від партій на виборах не тільки на пост президента країни, але і на інші виборні посади – губернаторів, сенаторів, конгресменів. Метою цього попереднього «відбіркового туру» є виявлення найбільш конкурентоспроможного, що користується підтримкою більшості виборців однопартійців претендента на відповідну посаду, а отже, здатного більш ефективно представляти партійний електорат на виборах. Як інститут первинних президентських виборів «праймеріз» являють собою сукупність різних первинних партійних виборчих заходів – як власне «праймеріз» (прямі таємні вибори, що проводяться на рівні штату), так і різних партійних зборів – так званих «кокусів» [10, с. 30].

За результатами «праймеріз» і «кокусів» від штатів направляються делегати на партійні з'їзди, де остаточно визначаються єдині партійні кандидати в президенти. Вперше «праймеріз» в США були проведені в 1842 р., а в 1903 р. був прийнятий перший закон про обов'язкове проведення «праймеріз» (штат Вісконсін). Однак фахівці вважають, що насправді система обов'язкових «праймеріз» на президентських виборах стала застосовуватися лише після 1912 р. у зв'язку зі спалахнувшим у той рік скандалом всередині Республіканської партії

[15]. В результаті, як вважають аналітики, нечесних закулісних прийомів верхівки Республіканської партії кандидатом від партії був висунутий Тафт. Ображений Т. Рузвельт створив власну партію і пішов на вибори самостійно, але в результаті Республіканська партія в той рік президентські вибори прогнала. З того часу обидві партії, Республіканська і Демократична, відмовилися від системи відбору кандидатів на партійних з'їздах недостатньо демократичною, перейшовши до системи «праймеріз».

«Праймеріз» проходять по штатах в різні терміни. День, коли проводиться первинне голосування, найчастіше – це вівторок. Вівторок, на який випадає голосування одночасно по декількох штатах, називають «супервівторок». В ході «праймеріз» виборці голосують за вподобаних партійних кандидатів. Слід, однак, зауважити, що участь виборців у «праймеріз» може бути обмежена в разі проведення так званих «закритих» «праймеріз». Найбільш поширені все ж «відкриті праймеріз», коли в первинному голосуванні може взяти участь будь-який виборець [10, с. 32].

Як вже було зазначено раніше, в широкому розумінні система первинних президентських виборів, крім безпосередньо «праймеріз», включає в себе і систему кокусів. Це слово походить від однієї з індіанських мов і буквально означає «дуже гучні збори». У сучасному розумінні «кокус» – це специфічна форма зібрання прихильників політичної партії. В одинадцяти американських штатах замість «праймеріз» проводяться саме кокуси. Слід, однак, зауважити, що кокуси не є такою ж одноразовою подією, як «праймеріз», які проводяться раз на 4 роки, і не пов'язані лише з визначенням кандидата на президентських виборах. Призначення і застосування кокусів більш широке, фактично це зібрання політиків, на якому обговорюють висунення кандидатів на ту чи іншу посаду або навіть зібрання однодумців з тих чи інших політичних чи расових питань [16].

Згідно зі ст. 1971 Зводу законів США, ні ознака раси, ні колір шкіри, ні попередній суспільний статус не можуть впливати на право брати участь у виборах. Забороняється позбавляти фізичну особу права голосу на будь-яких виборах, незважаючи на помилки або пропуски в будь-якому акті, необхідному для голосування, а також «проводити будь-яку перевірку грамотності, як умови набуття права голосу на всіх виборах» [13, с. 27]. За загальним правилом голосування – добровільне. Залякування, погрози або примус під час проведення виборів усіх рівнів заборонені. Разом з

тим, у деяких штатах передбачені штрафи за неучасть у виборах, а також виключення зі списку виборців за неучасть у двох федеральних виборчих циклах. Виборці США повинні задовольняти вимоги низки цензів: віковий ценз – 18 років, ценз осілості (від 6 до 12 місяців у різних штатах).

У США відбуваються прямі вибори в обидві палати Конгресу США, порядок проведення яких встановлено у розділі 1 «Вибори сенаторів і представників» розділу 2 «Конгрес» Зводу законів США [13, с. 97]. На виборах в Палату представників і Сенат застосовується мажоритарна виборча система відносної більшості, при цьому поріг явки виборців відсутній. Обирати членів Конгресу можуть тільки громадяни штату, але жителі федерального округу Колумбія не можуть здійснити виборчі права щодо участі у виборах в Конгрес США. Для федеральних виборів встановлені різні обмеження виборчого права відповідно до ст. 1-3 Конституції США: віковий ценз для кандидатів у члени Палати представників Конгресу США становить 25 років, для кандидатів на посади сенаторів – 30 років, для претендентів на пост Президента США – 35 років; термін перебування у громадянстві: 7 років – для Палати представників Конгресу США, 9 років – для Сенату Конгресу США і громадянство за народженням для кандидатів у президент США [10, с. 34].

Отже, система попередніх виборів, не дивлячись на дорожнечу і довго-тривалість їх проведення, дозволяє максимально залучити рядових виборців до процедури відбору кандидатів (за умови, що висловлена виборцями на попередніх виборах думка буде врахована, а не проігнорована).

Це сприяє підвищенню самоцінки громадян, усвідомлення ними, що вони реально можуть вплинути на персональний склад виборчих органів і посад, а не виконувати роль статистів. На мою думку, загальні переваги «первинних виборів» полягають у тому, що «праймеріз» дозволяють: розширити електоральну базу влади; стабілізувати партійну систему; забезпечити додаткове фінансування формування партій; сформувати порядок денний задовго до виборів; підвищити популярність, рейтинг партії і кандидатів; сформувати громадську думку – фактично розширити час і можливості виборчої кампанії; отримати підтвердження лояльності еліт. Всебічне і зважене вивчення негативних і позитивних проявів «праймеріз» у виборчій практиці США дозволило б іншим країнам виробити для себе найбільш оптимальну і ефективну модель проведення виборів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Р. Шведа. – Львів : ЮРвед, 2010. – 462 с.
2. Шаповал Т. До поняття виборчого права як права індивіда (громадянина) / Т. Шаповал // Вибори та Демократія. – 2005. – № 2 (4). – С. 23-25.
3. Белов С. А. Избирательная система как правовой институт / С. А. Белов. – СПб. : Издательский Дом С.-ПУ, 2005. – 120 с.
4. Нолен Д. Избирательные системы / Д. Нолен // Технология и организация выборных кампаний: зарубежный и отечественный опыт. – М. : РОСПЕИ, 1993. – С. 54-62.
5. Таагелера Р., Шугарт М. Описание избирательных систем / Р. Таагелера // Полис. – 1997. – № 3. – С. 114-136;
6. Ясмин Д. Демократия, власть и Верховный суд: сравнительный анализ реформ финансирования избирательных кампаний / Д. Ясмин // Сравнительное конституционное обозрение. – 2006. – № 3. – С. 35-42.
7. Берлявский Л. Г. Источники избирательного права США / Л. Г. Берлявский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. – 2011. – № 3. – С. 86-91
8. Сравнительное избирательное право: монография / под общей ред. Л. Г. Берлявского – М. : Юрлитинформ, 2012. – 240 с.
9. Борисов И. Консерватизм и демократизм американских выборов (Как они выбирают) / И. Борисов / Адвокат. – 2001. – № 1. – С. 56-67.
10. Шишкина Н. Э. «Праймериз» как предстация избирательного процесса / Н. Э. Шишкина // Сиб. юрид. вестник. – 2008. – № 1. – С. 30-34.
11. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты / Под ред. О. А. Жидкова. – М. : РОСПЕИ, 1993. – 169 с.
12. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник / В. М. Шаповал. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 464 с.

13. Избирательное право США. Вступительная статья // Сборник нормативных актов зарубежного избирательного законодательства / Отв. ред. А. А. Вешняков. – М. : ИМУ, 2004. – 245 с.
14. Автономов А. С. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / А. С. Автономов. – М. : ИСТА, 2005. – 199 с.
15. Президентские праймериз в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. hth:// lenta.ru](http://lenta.ru)
16. Кокусы в США [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www. http:// lenta.ru](http://lenta.ru)